

nøgle•hullet

35. ÅRGANG
NR. 3 • 2018

TIL LOKAL-
HISTORIEN

NYT FRA LOKALHISTORISK ARKIV & FORENING I ALLERØD KOMMUNE

Til bogen om Lillerød Lervarefabrik har vi indsamlet mange fotografier fra værkstedet og optaget en hel del nye billeder af det kendte lertøj. Blandt andet de folkekære uglekander, som her er opstillet til gruppefoto. Kanderne blev nærmest en signatur for den ældgamle virksomhed, der blev kendt langt udover lokalegnen. Uglekanderne blev lavet over mange år i flere størrelser, ensfarvede eller med forskellig dekoration. Man kunne gennem årene finde LILLERØD-stemplet lertøj på loppemarkeder – men vistnok aldrig uglekander. De blev værdsat og aldrig kasseret. Bogen om pottemageriet i Lillerød er næsten færdigredigeret, og forventes snart at udkomme.

PROGRAMMET

Torsdag den 25. oktober 2018 kl. 19.30 på Kirkehavegaard

100 ÅR MED FRITZ HANSENS MØBELFABRIK I LILLERØD

I anledning af, at det i år er 60 år siden, at Arne Jacobsens stole ”Ægget” og ”Svanen” blev lanceret, ser **cand.oecon. Klaus Fisker** tilbage på 100 års møbelproduktion hos FH i Lillerød. Klaus Fisker fortæller historien om den familieejede møbelfabrik med det internationale udsyn og de gode kontakter til de mange kendte møbelarkitekter i møbelarkitekturens guldalder fra 1930-1980.

Arne Jacobsens Svanen og Ægget

Lillerød Brugsforening (1965)

Mandag den 26. November 2018 kl. 19.30 på Kirkehavegaard

LILLERØD BRUGSFORENING OG KVICKLY - FØR OG NU

Lokalhistoriker **Per-Olof Johansson** og varehusdirektør **Ole Bigler** viser billeder og fortæller historien om Lillerød Brugsforening, der startede i 1916 som en lille forretning; men efterhånden har brugsforeningen udvidet og tilbygget og nybygget, så den nu fylder en stor del af M.D. Madsensvej og idag har 180 medarbejdere.

I anledning af, at familien Villesens hus på Kratbjergvej 19 er revet ned her i foråret, har vi været i Arkivet efter Edith Villesens tilbageblik til den gang hun og hendes mand kom til Lillerød i 1928. Tilbageblikket var resultat af, at den nystartede 'Lokalhistorisk Arkiv & Forening' i 1980 i Allerød Posten opfordrede til, at man genskabte landsbymiljøet omkring Lillerød Gadekær, der havde ligget på Frederiksborgvej ved Gl. Lyngevej frem til 1952.

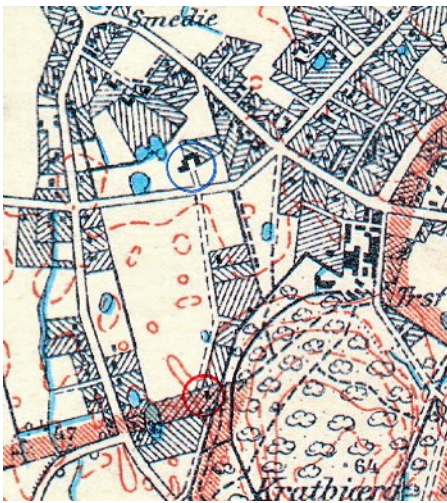
LILLERØD – FOR 50 ÅR SIDEN – skrevet 1980

Af Edith Villesen

- Egentlig var det først d. 3. juli 1928, den lille bondebys idyl gik op for mig. Jeg havde arbejde ved 'Aftenposten', Oslo, og havde forlagsarbejde i København, og efter vi var blevet gift, boede vi i en villa i Gentofte – og det var mit ønske at komme længere ud på landet. Vi kiggede på annoncer – og der var en hel del villaer under opførelse i Horsemosekvarteret. Vi gik lige over jernba-

Familien Villesens hus på Kratbjergvej 19 var tegnet af arkitekten Rolf Schroeder til hans svoger Knud Kyhn i 1918. Huset blev kaldt 'Skovbo'.

Kortudsnit med Lille Gravensten, Kollerødvej 8 i blå cirkel og Gravenstensvej 19 i rød cirkel. 1931.

neskinnerne, det var den eneste vej til Tokkekøbvej dengang. Efter aftale traf vi Melchior Christensen [ejendomshandler og bankbestyrer i Hillerød Landbo-bank nu Handelsbanken], [Christian] Mølck [værkfører på Fritz Hansens møbelfabrik] med endnu et par herrer, men husene forekom os alt for fugtige – ja pjaskvåde i kældrene, så vi sagde nej tak.

Det var den 3. juli, min fars fødselsdag, så vi gik indenfor på centralen [på Fritz Hansensvej 29] for at ringe og ønske til lykke. Her fik vi at vide om skovhuset, der var til salg på grund af sygdom.

Vejen dertil var en markvej med højt græs, ingen huse, ingen mennesker – en stor frugthave med vilde roser og en skov af forglemigej – og så lå hytten dér - lige

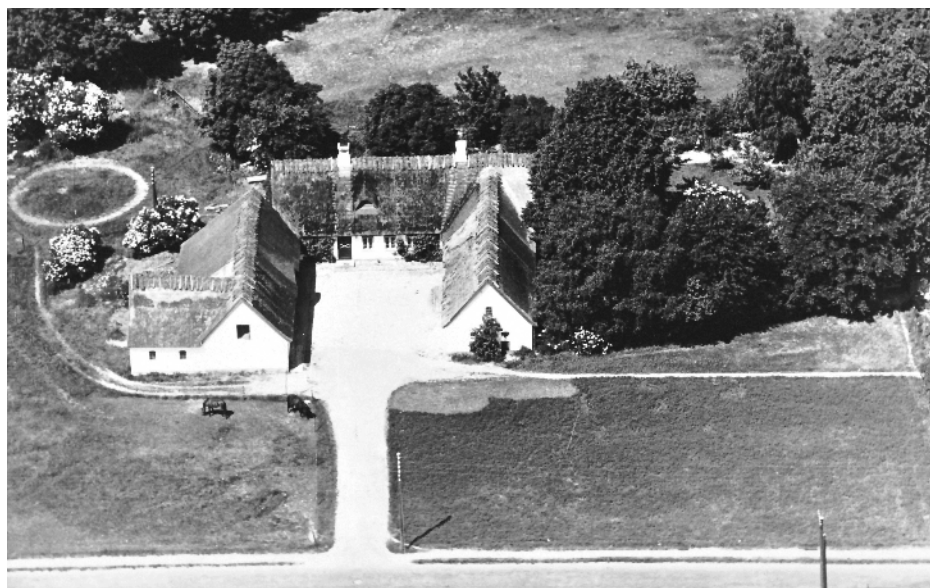
op til skoven i sol og blomsterduft. Hele haven fuld af duftende pæoner og roser. Min far kom herover – og den 1. august 1928 flyttede vi ind.

Huset er bygget i 1918-1920 til Knud Kyhn af hans svoger kgl. hofarkitekt Rolf Schroeder på dette idylliske sted. Havehækken var grænsen mellem Lynge Overdrev og Lillerøds bymæssige del. Op til skoven på Overdrevet lå kun amtsrådsmedlem Carl Hansens hus, ellers ingen.

Man fortalte, at der kun var 800 mennesker i Lillerød, og de fleste var i familie med hinanden eller kendte hinanden. Kommunekontoret var i Ebbesens villa på hjørnet af Kollerødvej og [Gl.] Lyngevej. Biblioteket var samme sted og betjentes af fru Ebbesen. Brugsen og skolen blev bygget omtrent samtidig – og det første, der blev bygget ved Kratbjergvej, var arkitekt Rossings sommerhus, nu billedhugger Bjergs.

Vi tror, at billedhugger Bjergs sommerhus er Kratbjergvej 7, der er bygget i 1921 og stadig eksisterer..

Den trelængede Lille Gravensten lå på Kollerødvej 8 indtil to-tre børneinstitutioner, opkaldt efter ejendommen, afløste den midt i 1960'erne. (1949)

Kratbjergvej havde ikke noget navneskilt. Det måtte min mand selv male og sætte op, ellers kunne ingen finde os. Peder Nielsen, der ejede markerne, boede på en gammel gård, der ligger dér, hvor nu børnehjem og fritidshjem ligger. Han slog græsset på vejen med le, og min mand strøede klor-natrium på vejen, for at vi kunne komme tørskoet til byen.

Det var idyl med kun skoven til nabo, ingen huse, ingen mennesker, kun grønne marker med køer, der brølede, når de ville flyttes, malkes eller hjem i stalden. Hvis det hændte, at en vogn kørte fejl, måtte den køre rundt om "Skovbo", for ikke at synke ned i Peder Niensens kartoffelmark.

Det samme måtte hele fastelavns-optoget med vogne, heste og ryt-

tere til stor morskab for børnene. Folk fra Lyngø gik over markerne med brænde fra skoven, og her var så fredeligt, at skovens dyr havde trådt deres sti, deres veksler, ned gennem haven til den lille skovmose, der lå bagved.

Denne lille mose blev fyldt op, da vi solgte et stykke af grunden fra i 1961.

Også igennem vor have var der så meget trafik, at vi måtte sætte skilt op med "Privat".

Senere malede børnene et skilt med "Elefanten er løs" og det vakte stor jubel, når min lille datter kom og præsenterede sig klædt ud i vor mandlige husassistents alt for store kedeldragt.

Her var et rigt fugleliv, og små eger puslede rundt i haven eller sad i kirsebærtræerne og spyttede

frækt stenene ud i hovedet på os. Spætten hakkede på sit gamle træ. Gøgen kukkede og nattergalen sang i den lange lyse nat i haven. Vi kunne stå og se, hvordan den lille strube bevægede sig.

En morgen, da jeg kom op for at kalde på mine små børn, stod der lige udenfor i haven et rådyr, som var i færd med at slikke sine små nyfødte kid tørre – mens de forsøgte at stå på deres tynde, vaklende ben.

Hverken vand eller lys var indlagt i huset. Vi klarede os med petroleumslamper - her var elleve at ordne daglig – en keramiklysekroner og små lamper, der var tændt hele aftenen, på gangene. ”Gigant” kerogas i køkkenet foruden brændekomfur.

Kælkebakken på Kratbjerg samler stadig børn med alle slags kælke i gode vintre - både på den gamle vestvendte og den nyere sydvendte bakke.

Vand

I gården var en vippepumpe. Brønden var en skovkilde med det dejligste klare vand. Brønden var kun 11 alen [knap 7 m] dyb, mens naboens var over 50 alen. Mange kom her for at hente vand. Der var flere skovkilder på Kratbjerg, men da der ved Sjælsø blev gravet til Københavns vandværk, forsvandt vandet i mange kilder og brønde. Vi havde brøndgrave her et par gange, men da det ikke hjalp noget, foreslog min mand, at vi fik vandværk i Lille-rød.

Vi var de første, der fik vand, og min lille 4-årige søn var af nysgerrighed nær ved at gå i vejen for VVS-folkene, da han pludselig fik hele skyllen lige i hovedet. Folkene havde ventet et stort skrål, men drengen sagde ganske roligt: ”Jeg kan godt li’ vand!”

Kratbjerg

Kratbjerg var dengang bevokset med høje gamle storkronede bøge, og et skønt anemoneland. Der var almindelig festplads, og der blev holdt fugleskydningsfest og skolefester, og der blev holdt taller, sunget og spillet i den lyse sommernat.

Fra et bestemt sted på bakken husker jeg, at vi kunne se Frederiksborg slot. Nu er bakken for længst beplantet med ege, lærk

Kratbjerg blev efter krigen brugt som teaterkulisse. Her ses Arne Frederiksen, Aage Krumhardt, Edvin Heede, Rigmor Nienke og Grete Olsen. 1947.

og spiselige kastanjer – dog lod en venlig skovrider os beholde enkelte gamle bøge, børnenes legetræer her i skovkanten, hvor børnenes navnetræk nu står indridset højt oppe. Der blev lavet kælkebane til børnene.

Grundejerforeningen satte 6 solide bænke op, men de er for længst gået til og burde fornyes til glæde for de mange besøgende i skoven. Endnu findes der enkelte 'ønsketræer', hvor man kan kaste penge igennem - eller selv kravle igennem – og få sine ønsker opfyldt...hvis man vil tro det.

Ravnsholtvej

Da vand og lys først var kommet på Kratbjerg[vej], blev vejen hurtigt fuldt bebygget med villaer.

Ravnsholtvej blev anlagt henover den åbne mark og ligeledes fuldt bebygget på begge sider – og nu er den lille markvej med de dybe hjulspor og højt græs blevet en 10 meter bred asfaltvej, og den lille grusgrav [det var nok en lergrav] hvorfra pottemageren hentede sit ler, er blevet til en yndig have. Den tidligere æblehave er blevet til den idylliske "Ravnkrogen". Nattergalen er flyttet længere ind i skoven, men gøgen har vi endnu, de små egerne også, og spætten banker på det hule træ.

Flere gange har der været forsøg på at give byen navneforandring; der blev foreslået Allerød eller Ravnsholt, men Lillerødderne ville ikke opkaldes efter teglværkskvarteret – kun stationen og

Udgravningen til viadukten under banen var et voldsomt gravearbejde - dengang med tipvogne, trillebørene og skovle. Her set fra Banevangsiden. (1933)

telefonen måtte finde sig i det af praktiske grunde.

Posthuset var på stationen, og jernbanen, der stadig blev udvidet, havde ”højtrappetog” – som min lille veninde kaldte det. Det var meget svært for hende på kun 6 år, når hun tog alene fra Lyngby til Lillerød – når hun skulle kravle op ad de høje trin med hænderne fulde af æsker med dyr, mus, kaniner, en stor bamse og så mange legeting.

Dette lille menneskebarn glemte ikke glædestrålende at fortælle os, at ”højtrappetrinene” var væk. Hurra! Så kom hun med stylder, jeg mødte hende på M.D. Madsensvej. Hun var trofast. Et kæmpemæssigt arbejde fore-

gik ved viadukten. Mølcks konditori lå højt på hjørnet af BP’s grund. Jeg stod med min lille søn i hånden og så det uhyggelige pløredyb oppe fra vejen. Men efterhånden blev viadukten til.

Den gamle lyserødmaledede kro lå der, hvor Irma nu ligger [på hjørnet af Allerød Stationsvej og Stationspassagen], det var en bindingsværksbygning, der så meget hyggelig ud udvendig.

Idyllen er væk

Tiden er gået - 50 år er gået, og meget er forandret. Der er nu mange gange flere mennesker end de 800, man sagde, her var for 50 år siden, der er mange flere bygninger og forretninger – mange

Lillerød Kro lå på Allerød Stationsvej 3 - lige overfor stationen - fra 1896, hvor kroen fik bevilling, til sommeren 1962, hvor bygningen blev revet ned. IRMA afløste kroen i 1963 og lukkede i 1993, hvorefter FAKTA overtog bygningen og lukkede i 2018. I baggrunden ses det store hus, der rummer Allerød Stationsvej 5-7 med Candy Star og Rani Marked samt M.D. Madsensvej 1 med slagter Rieck og Ofelia Blomster og Gaver. (1960)

flere ønsker og krav. Man river ned og bygger op – men er man lykkeligere for det?

Hvor er idyllen – de gamle huse med de smukke haver?

De er borte - væk – erstattet af kedelige grå kasser.

Engang havde arkitekt Halberg lavet det så smukt omkring gadekæret med en sti med roser og bænke, hvor man kunne sidde og se på børn og ænder. Nu er gadekæret væk, rapperne er væk.

Det hele er blevet til asfaltvej.

Ganske vist ligger den gamle smedje der endnu som for 50 år siden, men der lyder ingen klang af hammerslag i den stille aften, ingen gløder og gnister lyser fra essen. Man kan godt få sat skaft på en rive, men ikke få skoet sin hest. Somme tider må man længes tilbage efter markvejen med de vilde roser og forglemmigej og nattergalesangen – uhjælpeligt – man kan ikke kalde hine svundne tider tilbage. □

SPAREBØSSE FRA LILLERØD

Denne lille træsparebøsse, med et overførbilsbillede af 'skrubtudsen og Tommelise' samt teksten "Lillerød" på forsiden, er havnet hos en af Arkivets frivillige medarbejdere.

Den er fundet på et loppemarked i Borup, og er ti cm høj og seks cm bred. Hvem, der har lavet sparebøssens, og hvor den stammer fra er ukendt.

Det kunne godt ligne en souvenir, for hullet til mønter er lidt ubehjælpssomt lavet, ligesom der er ikke brugt megen tid på at dekorere de indbrændte blomster og blade på siderne.

Hvis nogen af vore læsere kender til sparebøssens baggrund, hører vi meget gerne om det pr. telefon eller e-mail (se bladets bagside).

BS

100 ÅR MED FRITZ HANSENS MØBELFABRIK I LILLERØD

Af Klaus Fisker

Fritz Hansen [den ældre] stammede fra Nakskov og var uddannet møbelsnedker. Han etablerede sin møbelvirksomhed i 1872 i København, og frem til 1902, hvor han dør kun 55 år gammel, er perioden kendetegnet ved etablering af værksteder, først i Hindegade 5, sidenhen flytning til Overgaden Oven Vandet nr. 10. Et ønske om at få eget savværk pressede sig på i 1896, og der blev derfor købt en grund i Lillerød, og her etableredes

*Fritz Hansen den ældre
(1847-1902)*

Lillerød Savværk, vel at mærke et stykke fra stationen oppe ved det nuværende bibliotek.

I 1899 overtog sønnen Christian E. Hansen, der også var udlært stolemager, ledelsen af virksomheden

Sønder Voldgade, der forbinder Dronningensgade og Overgaden Neden Vandet, hvor der var værksteder og kontorer på 1. sal.

Lillerød Savværk blev bygget på en grund, der var frastykket Kirkehøvegaard. Bemærk stolene, der er stablet op på en trækvogn bag hestens hoved. Ca. 1920

sammen med firmaets bogholder Axel Petersen.

FH gennemløber frem til 1920 en periode med stigende anvendelse af ny teknologi, blandt andet blev elektromotoren taget i brug i forbindelse med udskæringer. I tilknytning til ny teknologi flytter værkstedet i Overgaden Oven Vandet 10 i 1914 til ejendommen Dronningens Gade 3, som erhverves af FH. Dette fører til øget produktivitet og dermed bedre indtjening, - især i perioden 1917-20 med produktivitetsstigninger på 30 %

I 1920 etableres nyt værksted i Lillerød og dermed påbegyndes møbelproduktion som nabo til savværket. I samme år oplever møbelbranchen en mindre tilbagegang i væksten, - bl.a. har den nor-

ske regering deklareret importforbud af møbler til i Norge.

Samtidig er der med afslutningen af første verdenskrig nye tendenser i arkitekturen i Europa. I flere lan-

Chr. E. Hansen - 'Mester'.

de fralægger kunstnere og arkitekter sig de gamle stilarter, Jugend i Tyskland, Art Nouveau i Frankrig samt finsk klassicisme i Finland. I Danmark har stilforvirring i møbelarkitekturen været fremherskende. Et særligt initiativ tages i København med hensyn til bedre og mere moderne møbler. Det hænger sammen med, at nye funktionelle kvalitetsmøbler, i størrelse, skal passe ind i nye mindre boliger. Der er derfor, med nye boliger, et potentiale i at markedsføre denne type ”lette” møbler. Opbakning til dette synspunkt kommer fra kunstakademiet, kunsthåndværkerskolen, møbelsnedkerne og snedkerlauget samt FH. Det skal bemærkes, at FH er den eneste repræsentant for industriel produktion af stole i netværket af københavnske møbelarkitekter og møbelsnedkerier. Og det er naturligt, at FH, med sin placering af salgskontor i København, er med i dette nye københavner-”netværk” af møbelfolk.

Men med hensyn til industriel produktion af møbler fastholder flertallet af de københavnske møbelsnedkere det traditionelle håndværk. De kæmper imod en industrialisering af deres gamle fag ved at henvise til godt håndværk samt kvalitet. Som et resultat af disse anstrengelser etableres der en ny møbelskole på kunstakademiet i 1924, med Kaare Klint som den første professor i

Maskinsnedkeriet på Fritz Hansens møbelfabrik i Lillerød omkring 1933.

møbelarkitektur. Nye syn på tegninger, med udgangspunkt i geometriske hensyn i stoleproduktion, er en nødvendighed, såfremt man skal overholde idéen om, at formen følger funktionen.

I 1927/28 kaldes sønnerne Poul Fritz og Søren Hansen hjem fra udlandet. De var begge udlærte møbelsnedkere og stolemagere og var sendt udenlands for at få viden og inspiration til fremtidens møbelproduktion, herunder indsigt i forretningslivet.

Der var på det tidspunkt fortsat en ubalance i europæisk økonomi. Tyskerne kunne ikke betale af på deres krigsgæld fra første verdenskrig, og det indebar fortsat dårlige økonomiske tider på det europæiske kontinent. Samtidig stod møbelbranchen, som nævnt, på kanten til et helt andet møbelkoncept.

Lederen, faderen og mesteren Chr. E. Hansen, ønsker derfor et fastere greb om virksomheden. Han havde, som ejer af en enkelt-

Brødrene Poul Fritz og Søren Hansen overtog virksomheden efter deres far Christian E. og fortsatte familie-firmaet efter 'Mester's død i 1954.

mandsejet virksomhed, ansvaret for mere end 250 ansatte alene i Lillerød, - og FH i Lillerød var landets største møbelfabrik. Sønerne kommer derfor hjem i 1928, og i 1933 indgår de sammen med faderen i et såkaldt triumvirat. Der arbejdes intensivt med nye tiltag. Det gælder både med hensyn til nye teknikker, dampbøjning af bøgetræ og produktion af stål møbler i en ny fabrik, etableret 1932. Den kendte Bauhaus skole i Weimar (1919-1933) danner udgangspunkt for de første stål rørmøbler, og giver inspiration til FH. Indenfor salg af møbler opnår triumviratet i 1934 i Zürich at få licens til produktion af møbler fra verdens største møbelproducent Thonet. Med besættelsen i 1940 blev FH

forhindret i at videreføre de afsætningsmæssige tiltag for eksport af møbler, der allerede i 30'erne var opnået på den amerikanske østkyst. Omkring 1950 var FH derfor klar, som en af de første møbelproducenter i Danmark, til at føre nye eksportfremstød for dansk møbelproduktion ud i livet - nemlig ønsket om forøget afsætning af stole til USA. Samtidig var de godt hjulpet på vej af samarbejdet med Arne Jacobsen, især med produktionen af "Myren" og "Syveren" - sidstnævnte opkaldt efter serienummeret 3107.

I kraft af øget salg, blandt andet af "Syveren", blev der investeret i nye fabriksanlæg i Lillerød, og Højgård og Schultz opførte i halvtresserne og tresserne nye fa-

Danstolen var FH's version af Wienerstolene fra Thonet med dampbøjet træ og fletsæde

brikshaller for FH på Allerødvej. Omkring 1965 erfarede FH imidlertid en stigende interesse for danske arkitekttegnede møbler. Det betød, at FH løb ind i en stagnationsfase. Konsekvensen var, at ejendommen Dronningens Gade 3 på Christianshavn blev solgt til Det danske Filminstitut. Administration og udstillingslokaler flytter derfor til Allerød i den bygning, hvor biblioteket i dag holder til. Der investeredes voldsomt i produktudvikling i form af en lang række nye samarbejder med arkitekter. Opgaven var at lancere helt nye møbelserier, eksempelvis Piet Hein (Ellipsebordet), Jørn Utzon (lænestol),

Arne Jacobsen 'Syveren' blev en kæmpe succes og er nok en af verdens mest producerede stole

Henning Larsen (cafeteriastolen), Verner Panton (ungkarlestolen), og Grete Jalk (hvilestolen). Ikke alle tiltag bliver dog en succes. FH kommer ikke ud af denne ”stagnationsfase” ved disse investeringer og er samtidig ramt af de to oliekriser i 1973 og 1979.

Piet Hein 'opfandt' superellipsen, som FH producerede som bordplade

I 1979 under den anden oliekrise må familievirksomheden erkende, at den eneste mulighed for firmaets overlevelse er et salg af den 107 år gamle familievirksomhed. En aktiekapital på 6 millioner kroner er ikke tilstrækkelig til at tage ”stødet” for et driftsunderskud på 5 millioner kroner. Derfor skal der tilføres ny kapital på 10 millioner kroner. De nye ejere er Skandinavisk Holding, også kendt som Skandinavisk Tobakskompagni. Man vælger at skære antallet af funktionærer ned fra 67, og efter yderligere nedskæringer lander antallet af funktionærer på 37.

Det er vurderingen, at flere møbelserier fra FH ikke har gennemslagskraft i markedet i en tid, hvor mere end halvdelen af alle nyopførte parcelhuse i tresserne har teaktræsmøbler. En møbelserie med gennemslagskraft, som må betegnes at være en ”evergreen”, er Arne Jacobsens stabelstol ”Syveren”. Serien er en løbende succes rent afsætningsmæssigt. I visse år er der tale om en produktion på mere end 175.000 eksemplarer. Det er desuden vurderingen, at ”Syveren” er med til at give driftsøkonomisk rygrad til, at FH fortsat kan være eksperimenterende med arkitekttegnede møbler, og dermed opretholde den optimisme, der skal til for at drive en designervirksomhed.

Ved FH's 100 årsjubilæum rejstes en mindesten med Chr. E. Hansens portræt i Geddemosen samtidig med, at kommunen modtog området mod, at det ikke må bygges.

Set i et tilbageblik er FH en af de væsentligste bidragsydere til den danske kulturarv, inden for stoleproduktion, i det 20. århundrede. Der er tale om et familieforetagende, der har formået at være bevidst om nødvendigheden af en løbende udvikling af virksomheden. Det har konkretiseret sig i form af beherskelse af nye teknikker inden for bøjning af bøgetræ under damp, viden om produktion af stalmøbler, samt samarbejde med arkitekter. I fortællingen om Fritz Hansen, som virksomhed, er perioden fra 1920 og frem til stagnationen i slutningen af tresserne, en fortælling om visioner, stædighed og gå på mod, som har betydet, at FH var et hestehoved foran sine konkurrenter, indtil industrialiseringen satte sine markante spor i slutningen af tresserne, hvor IKEA og andre byggemøbler kom på markedet, som alternativ til kvalitetsmøbler. □

40 ÅR MED LAFAK

Mange nedrivninger og en tydelig forandret lokalegn, fik i 1978 en gruppe mødedeltagere til, på initiativ af en purung AOF-skoleleder, Geert Egger, at danne en arbejdsgruppe, hvor opgaven var at forberede en lokalhistorisk forening. Der var en slags vækkelse i tiden, og der havde også været nogle tilløb, så vi besluttede i arbejdsgruppen, at foreningen skulle dække hele den dengang unge Allerød Kommune. Vi besluttede desuden, at vi måtte have både et lokalarkiv og en forening, samt at navnet skulle vise dette. Derfor det lange navn, der som regel forkortes til LAFAK.

Fra starten ønskede vi et foreningsdrevet lokalarkiv, i stedet for et

Arbejdsgruppen, der planlagde LAFAK, lod sig fotografere ved Irisgården, - som man håbede på at få som Arkivhus, i 1978.

måske surt bijob på biblioteket. Efter mange ”opvarmere” i lokalavisen, blev der indkaldt til en velbesøgt stiftende generalforsamling 13. september 1978. Der viste sig velvilje fra kommunen, som tydeligvis slap af med en skidt samvittighed, og som forening kunne vi regne med hjælp til lokaler. Første bestyrelse blev stort set arbejdsgruppen med Ole Frederiksen som formand, og vi var fra starten i dialog med kommunen om mulige lokaler. Der blev givet nogle forslag, hvoraf De Gamles Hus i Lyngø og en forstømt længe på Ny Allerødgaard

FH-villaen blev første arkivadresse indtil den ødelagdes af røg og slukningsvand den 1. maj 1985. Til højre ses det bagerste hus i Grønne Hegn, der stod klar til indflytning i 1982.

ikke var realistiske, mens den tidligere direktørvilla ved Fritz Hansens møbelfabrik i Lillerød kunne blive til noget. Her tilbød man os førstesalen med to ret store rum og tre små depotrum med reoler fra FHs arkivalier. Rummene i etagen var forsømte og nedslidte, men bestyrelsen valgte selv at male, lægge kokostæpper, sy gardiner mv. Det fungerede fint, - selvom trappen op ikke var videre ældrevenlig. Herskabsvillaens stueetage var udlånt til 'Walkie-talkieklubben Allerød-Lynge', der havde loddeværksted i spise-stuen og bar i pejsestuen med 8 køleskabe på samme ældgamle stikkontakt. I maj 1985 gik det galt, og selvom røgen blev set og alarmen kom tidligt, blev huset

ødelagt af tilsodning og vand. Vi måtte pakke arkivet ned, lånte et kontor og kælderrum i biblioteket, og håbede på istandsættelse af den klart bevaringsværdige bygning. Men som bekendt valgte byrådet at nedrive, og gav os i stedet det tjærede og brandfarlige 'Finnehus' overfor 'Sprøjtedammen' på hjør-
FH-villaen i røg og damp - vi har stadig arkivalier, der er brune af røgen.

Arkivet blev indrettet med brandsikre stålskabe i 'Finnehuset' på Frederiksborgvej 59 i 1986.

net af af Frederiksborgvej og Prøvestensvej. Her havde været skoleinspektørbolig, Teknisk Forvaltning og musikskole, og vi tog imod huset mod, at der blev anskaffet brandsikre skabe, som kunne tages med til et blivende sted. Det forventer vi at have med indflytningen i Kirkehøvegaardshovedbygning i 2002, - få skridt fra salene i kulturgården, hvor vore medlemsaftener holdes.

I 1983 havde vi mod til at udgive kommunesekretær Mogens Ebbesens foredragsrække om 'Fortid i Lillerød', og den længe savnede bog blev hurtigt udsolgt, mens bogen 'Lynges 900 år', der kom få år efter, holdt i mange år. Medlemsbladet Nøglehullet afløste nogle kedelige nyhedsbreve i 1984, og ved LAFAKs 10-årsjubi-

læum i 1988 udgav vi 'Skomagerens Læst' - en gammel Lillerøders erindringer. Siden lavede en redaktionsgruppe den store bog om Brudevæltelurerne, fundet for 200 år siden ved Kollerødvej i Lynges, og samme gruppe lavede de to 'Allerødbilleder'. En ny bog i Allerødbilleder-serien om Lille-rød Lervarefabrik er næsten trykklar, og mon ikke der melder sig flere ideer?

I starten i FH-villaen tilbød kommunens forvaltning os en langtidsledig bibliotekar som daglig leder af arkivet, og Marianne Schäfer gjorde det så godt, at kommunen hævdede foreningstilskuddet med løn i 20 timer/ugen. Dermed kunne vi bemane det nu travle arkiv i dagtimerne i stedet for bestyrelsens fritidsarbejde kun om aftenen.

I 2002 flyttede LAFAK ind i Kirkehøvegaardens hovedbygning, hvor vi overtog Politiets Hundepatruljes og Rigspolitiets Færdselsafdelings lokaler.

Efter nogle år fandt hun tilbage til sit egentlige fag, så samtidig med indflytning i Frederiksborgvej 59 i 1986, blev Lisbeth Lademann fra arbejdsgruppen med sin erfaring fra Rigsarkivet fastansat på rådhuset, men udlånt til lokalarkivet i 20 timer. Endelig fik vi efter annoncering fat i historikeren Birthe Skovholm, der siden 1989 har været den kompetente og helt uundværlige arkivleder med engagement og stort lokalkendskab. Efter LAFAKs første generalforsamling valgtes lægen Ole Frederiksen som formand, og efter dens fraflytning, overtalte vi den aldrende højesteretssagfører Ove Rasmussen, kendt for bl.a. bogen om 'Fortid i Blovstrød' til at blive formand. Beklageligvis meldte

han fra efter kort tid, så fra bestyrelsen bad vi Hans Henrik Dyhr, (cand.pharm.), også fra Blovstrød, om at tage over i 1982.

Da han i 1983 flyttede til Jylland, blev det tur for Ole Høegh Post (konservator) fra bestyrelsen at være formand. Og det har han været til nu – hvor han ønsker at blive afløst efter 35 år. Det er vist ikke at rende fra opgaven i utide. Beklageligvis har vi i ikke en afløser parat i bestyrelsen, og selv om det nødvendige formandsskifte har været varslet fra tidligt forår, har ingen meldt sig. Så kort og godt: Vi søger en interesseret afløser!

OHP

På Arkivet har vi flere optegnelser, der er afleveret af Hans Peder Hansen fra Kærsvold Lyngvevej. Hans forældre kom til Lyngvevej i 1878, og H.P. Hansen blev født i 1880. Han var meget glad for at skrive, og han var blandt meget andet meddelelse for Anders Uhrskov, der indsamlede folkeminder fra hele Nordsjælland op gennem 1900-tallet. H.P. Hansen døde i 1960. Vi bringer her nogle eksempler fra hans arkiv:

LANDBRUGET I LYNGE FØR I TIDEN

Der blev i gammel tid sagt, at den første betingelse for at drive landbrug er, at man sår sæden på den rette tid, og at man skal så, når jor-

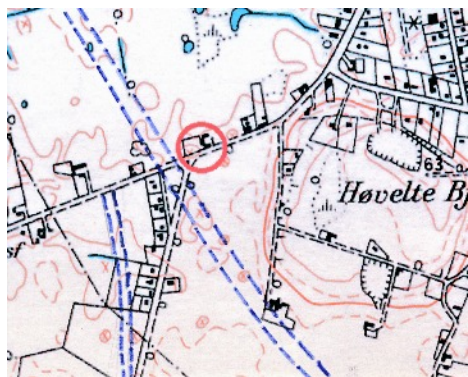
den er tjenlig. Det er alle enige om; men derimod kan man ikke blive enige om, hvornår jorden er tjenlig. Der er en gammel regel, der siger, at man skal så, når det er løvspring – det vil sige når buske og træer står i knop og er ved at springe ud. Der blev sagt, at ærter og havre skulle man så samtidigt – ”når frøerne kvækker, er det havresæd”, men i alle fald skulle man være færdig med al såning den 10. maj.

Nu for tiden mener de fleste jo, at sæden skal i jorden så tidligt som muligt.

At man også i ældre tid såede tidligt, viser en stil, som min mor skrev i skolen, (vistnok i 1854) og hvori det hedder: ”Sjældent bryder

Kærsvold, Lyngvevej 212, var tidligere kro. I længen til højre var der høkerforretning, og Lyngvevej var noget bumpet dengang. Familien og hesten er med - fra venstre Jens Hansen, Hans Peder Hansen og Ellen Larsdatter. Ca 1900.

Kortudsnit (1976) med Kærsvold i rød cirkel samt indtegnet motorvej og Farremosen, der afløste den gamle Vassingerødvej

foråret så tidligt frem som i år, idet der allerede er lagt kartofler, sået ærter og byg i marts måned.”

Om det tørre år 1826 har hendes forældre, der boede i Ølstykke sogn, fortalt, at de klarede sig godt med foder til kreaturerne, men mange steder måtte man rive taget af og bruge til foder.

Lyng Overdrev

1878 bosatte mine forældre sig på Lyng Overdrev, og det er fra den tid, jeg nu vil fortælle lidt.

Jorden på Lyng Overdrev var dengang i en sorgelig forfatning, idet folk i fortiden væsentlig havde ernæret sig ved, at køre til København med tørv og pindebrænde. Jorden manglede gødning og var ikke drænet, og overalt var der tørvegrave, mosesumpe og grøfter. Og når det i våde somre indtraf med megen regn stod svejtene fulde af vand, og man måtte ofte gå i vand til knæene og høste sæden.

[svejtene er et enten en fejlskrivning eller et meget lokalt ord, der ikke findes i ordbøgerne]

Der var var jo nok i tidligere tid lagt en del stenrender. Men det varer ikke mange år, før de bliver forstoppede, så vandet ikke kan trække igennem dem. En rende, der bliver gravet og fyldt med et lag småsten, ca. en alen tykt, kaldes en stenrende. Der var fra gammel tid også ryddet en mængde store sten. Man havde sprængt dem ved at bore et 6 tommer dybt hul i stenene med stålbor og fylde det med krudt, sætte en fængtråd i, som så blev tændt. Det er fortalt, at inden man lærte at 'skyde sten', blev der tændt ild under stenen, og man blev ved at fyre, til stenen blev sprængt af varmen.

For at bringe jorden i kultur, blev der merglet*, og man kørte den 4

Kærsvold lå på Lyngvej, lige hvor Vassingerødvej drejede fra. 1950erne

Ved byggeriet af motorvejen og broen over denne kom Kærsvold til at ligge nedenfor dæmningen til broen. 1980.

mil lange vej til København for at hente latringødning. Da latringødningen senere kom med banen til Lillerød Station, blev det til meget gavn for egnen, og man havde let adgang til billig gødning. [Latrindepotet lå på Møggården/Allerødgård på Allerødvej, der var ejet af Renholdningsselskabet (R98)]

Grøfterne blev drænet, og mosehullerne forsvandt. Dette arbejde blev ikke udført på én gang, men efterhånden som man havde tid og penge dertil.

Der var utrolig mange sten i jorden, både store og små, og der blev gjort et stort arbejde med at brække sten op og pille småsten sammen. De store stenbunker, som blev slæbt sammen og lå ved mosehullerne, vidnede derom.

At køre mergel blev regnet som det sværeste arbejde. Det var hårdt at grave i og tungt at strø. Et par karle kunne blive varmet rigtig godt igennem ved at strø mergel en hel dag, for de ville jo gerne presse hinanden.

Hvornår man begyndte at bruge kunstgødning ved jeg ikke, men i 1885 var en agent omkring og

Allerødgård eller Møggården, som den blev kaldt pga. latrindepotet, lå på Allerødvej 27. Idag ligger Allerød Have på området. (Maleri 1940)

solgte kunstgødning, og de som købte af ham blev sørgeligt skuffede; thi man mærkede ikke den ringeste virkning efter den.

Kartofler blev dyrket i ret stor udstrækning, men af gulerødder, roer og turnips havde man kun småstykker, for der var jo [endnu] ikke maskiner til at så og rense med. Man måtte lægge frøet i jorden med hænderne, og det var sent og trættende arbejde, og ligeledes lugede man også det hele med hænderne. De stykker, man havde, gav ellers rigtigt godt udbytte, men det blev jo ikke en ret stor portion, hver ko kunne få daglig.

Smørproduktionen på en mindre gård foregik således:

Morgenmælken blev siet i en mælkekøler og sat i vand til den var sval, hvorefter den blev sat ned i kælderen. Middags- og aftenmælken blev siet i lurfade og sat på kældergulvet med det samme. Den kunne nok holde sig uden at blive sur, da det jo ikke var i så lang tid.

Stort mælkefad - ofte kaldt grødfad

Den næste morgen blev mælken håndskummet, og hertil brugtes en flødeske*. Den mælk, som ikke blev brugt i husholdningen og til at lave ost af, stod i to dage i kælderen og blev skummet, inden den blev brugt til kalve og svin. Når flødespanden var fuld, blev den sat op i en gryde med kogende vand for at opvarmes. Når den havde fået en passende varmegrad, blev den syrnet, ved at man kom kærnemælk i den. Den henstod så til næste dag for at blive tyk, forinden den skulle kærnes (der blev kærnet 2-3 gange om ugen). Kærnen blev skyllet med kogende vand og sat på en stol, fløden kom i og smørfarve blev sat på, og så begyndte man at dreje rundt [på håndtaget].

Hvis alt nu var som det skulle være, så fik man smør i løbet af en lille time, og det blev fint og godt smør. Men var fløden for varm, fik man for tidligt smør, der blev lindt og vallesurt. Var fløden for kold, blev der slet ikke smør. Så måtte man varme fløden igen, og det blev sjældent godt. Det var mest, når kørerne var udmalkede, og man ikke havde nogen nykælvede [dvs. kør, der lige havde fået kalv], at det var vanskeligt at træffe den rette varmegrad, thi fløden var da slem til at fråde og skulle have en højere varmegrad. Men for at bøde derpå var der mange, som brugte

*Smørkerne med drejehåndtag.
Tegning af Pasternak*

at give kørerne tjære i munden og salt en gang hver uge. Når man havde fået smør, blev det taget op af kærnemælken med en smørske, lagt i et fad og æltet med salt. Det stod så til dagen efter. Så blev det æltet med hænderne, så al lagen kom af, vejjet og sat i smørbøtten.

De fleste havde steder i byen blandt private folk, hvor de leverede smørret hver 8. eller 14. dag. Skulle man sælge det til købmanden eller prangeren, fik man altid en lavere pris. Når man kørte til byen med smør, havde man gerne fuldt torvelæs tilligemed, bestående af æg, fjerkræ, kartofler og flæsk, og så købte man med det samme alt, hvad man havde brug for i bedriften.

Torveprisen var dengang således: Smør 70 øre, Æg 25 øre, Kyllinger 25 øre, Flæsk 25 øre pr. pund [et ½ kilo] og Kartofler 3 kr. tønden.

Om høsten

I et brev fra Dorthe Poulsdatter [én af H.P. Hansens aner] til hendes mand, står der: ”Vi har tærsket syv travet [svarende til 140 neg*]. Deraf fik vi 2½ tønde god rug og en tønde klinger” [en ukrudtsplante af nellikefamilien].

De bedes lægge mærke til, at der står *god rug*. Det vil sige, at den er til brødkorn eller en handelsvare, og deraf følger, at den tønde klinger sikkert ikke er bare hejre [en græsart] og klinger, men har været blandet med smårug og dårlig rug og som sådan er blevet brugt til kreaturfoder. Det bruges endnu at blande hejre og klinge imellem kornet, som bliver malet til heste og svin.

Hvordan kunne den tids mennesker skille klingen fra kornet? Jo, det kunne de let. Når mændene havde tærsket og kastet sæden, så var det kvindernes arbejde at rense den med et sold [en si], og dertil brugte de et skumsold [en grovmasket si], et grynsold og en sigte. Hullerne i grynsoldet var netop så store, at klingen og smårugen lige kunne komme igennem og den gode rug blive i soldet.

Her i Nordsjælland brugte man at blande byg og rug sammen, når man i gamle dage bagte brød og havde knap med brødrug. Der er fra gammel tid fortalt, at når der

Flødeske af horn. Tegning af Poul Abrahamsen.

havde været misvækst, rensede man klinte og hejre fra, men brugte det til brød. Brødet kunne undertiden være helt sort af klinte; det var ikke sundhedsfarligt*, men havde en bitter smag.

At Dorthe skriver 'kliner' i stedet for klinte, er der ikke noget mærkeligt i, thi det sagde man altid i ældre tid. "Når klinerne får hat på, så æ ded Fredsborg Mærket" – er der et gammelt mundhæld der siger, og det vil sige: når klinten står i blomst er der sankthans marked i Frederiksborg. [Hillerød]

Det sidste læs

Når det ser ud til, at det er slået fast, at dyrkelsen af kornånder skulle være årsag til høstskikkene, så er det ikke rigtigt. Høstskikkene har ikke spor med overtro at gøre. I al fald har man aldrig hørt

de gamle udtale sig derom i deres eget liv, og ej heller ved fortælling fra fædrenes dage.

Nej, høstskikkene var kun til, for at man kunne slå sig løs, lave løjer og rigtig holde fest efter det strenge arbejde.

Høsten blev ikke betragtet som trællearbejde – heller ikke på hovmarken. Der var glæde i sindet, latter og spøg rungede over ageren imens man sled af 'karsken bælg', så sveden haglede ned ad kroppen. Det gjaldt jo om at få indhøstet, mens vejret var godt og helst blive først færdig. Det stående slagord lød: 'Nu må vi hænge i, at vi kan få høstgilde før de andre' eller 'Hæng i folk, at få fyraften'. Thi man rettede sig ikke efter klokken, når blot man blev færdig med det arbejde, som var bestemt for den dag.

At man ikke var længere om at høste i gamle dage end nu for tiden, viser en pålidelig beretning om høsten for 150 år siden, da man på en gård var færdig med hele høsten på 11 dage.

Når man begyndte at meje [høste korn med en le eller et andet skarpt redskab], blev der sagt: "Nu skal vi have ræven jaget ud af rugen", og når man var færdig: "Så blev ræven jaget ud af det hjørne." Men det var kun en vittighed. Hverken mere eller mindre.

*Det sidste neg - Bindekællingen.
Tegning af Pasternak*

Når man var færdig med at binde sæden, så der kun var ét neg tilbage, gjaldt det om at skynde sig, thi den, der bandt det sidste neg, blev *bindekælling*. Der blev bundet tre bånd om neget, for at man kunne kende det. Når man satte negene i hob og var færdige med at slæbe sammen, så blev der væddeløb med de sidste neg, og den, der kom sidst, var *slæbekælling*. Det neg fik også tre bånd. Ingen holdt af at blive binde- og slæbekælling, thi de var altid skydeskive for vittigheder og løjer. Så blev marken revet med håndriver, for man kendte jo ikke hesteriver (dog havde man noget, man kaldte slæberiver, når man høstede hø, og som man spændte en hest for og slæbte høet sammen i bunker). Når man kørte negene ind, blev den hov*, hvori 'kællingerne' stod, gemt til sidst, og det udgjor-

de 'kællingelæsset'. Alle skulle køre med på det sidste læs og have river og høtyve med. De to kællingeneg fik kvindekælling på, og de, som var blevet slæbe- og bindekællinger, måtte sidde på læsset med hver sin kælling i favnen.

Når man kørte hjem, var der liv og lystighed; der blev sunget og råbt hurra!

De, som blev først færdig, råbte og skreg, når de kørte ind med kællingelæsset, så det kunne høres over det halve sogn. Og de, som endnu havde en del tilbage at høste, bemærkede med lidt bitterhed: "Hør, hvor de skriger derhenne. Nu er de allerede færdig med at høste og kører hjem med skrigelæsset."

Forklaringer:

*Mergel er en smuldrende jordart, der indeholder kulsur kalk i større mængde og som anvendes til jordforbedring

*Flødeske – en stor flad ske

*Trave er en måde at stille kornneg til tørre på marken og samtidig en optællingsenhed – på Sjælland er en trave = 20 neg (Wikipedia)

*Klinte har iflg. Gyldendals Den store Danske **meget giftige** frø!!

*Hov er dialekt for en hob - altså en samling kornneg □

LAFAKs firmamedlemmer

Airphoto.dk	Huset Hauberg
Allerød Bog & Idé	Krukkerne Blomster og Vin
Allerød Dyreklinik	Laser Technical Services A/S
Allerød Fysioterapeuterne	Lillerød Brugsforening – KVICKLY Allerød
Allerød Fysioterapi og Træning	Lillerød Rotary
Allerød Handelsforening	Lynge Erhvervsforening
Allerød Planteskole	LyngeTand
Allerød Rotary Klub	Marianne Møllebro - ejendomsmægler
AllerødTransporten A/S	Møllehøj Landbrug, Lille Lyngby
Alt om Blovstrød	Nejstgaard & Vetlov, Statsaut. Revisions-a/s
Bedre Bad Allerød -VVS Aps.	Carl Nielsen & Søn A/S
Birkholm Planteskole A/S	Nordea Allerød
Bo' s Autoservice v/ Bo Hansen	People - Organisationsudvikling
Aage Christiansen & Søn Aps. Malerfa.	PP Møbler
Click Allerød Foto	Republic of Fritz Hansen
Danbolig Allerød	Roma Pizzeria & Grill Bar
Fri Bike Shop, Lynge	Schouboefonden
Anne Franch Møbelpolstring	Skjold Burne v/ Claus A. Østberg
Handelsbanken i Lillerød	Superbrugsen - Lynge-Uggeløse Brugsforening
Karin Hermansen - Guld - Sølv - Ure	V.B. Byggeindustri A/S
Hjertebegravelse Allerød	

Lokalhistorisk Arkiv og Forening i Allerød Kommune, Kirkehavegård, Kirkehaven 10, Lillerød, 3450 Allerød, tlf. 48 170891. Åbningstid: Tirsdage kl. 9.00-13.00 samt efter aftale med arkivleder Birthe Skovholm på mail eller telefon.

Henvendelse kan også ske til:
Ole Høegh Post (formand) tlf. 48 17 53 26
Wolthersvej 6, Lillerød, 3450 Allerød.

Arkivets e-mailadresse: LAFAK@LAFAK.dk - Hjemmeside: www.lafak.dk

"Nøglehullet" er arkivets og foreningens medlemsblad. Redaktion: Birthe Skovholm, Ole Høegh Post. Tryk: Frederiksberg Bogtrykkeri A/S.

Oplag: 575 eksp. ISSN 0905-4146

Oktober 2018

Fotografier med kendt fotograf: Klaus Fisker s.11, Gottlieb Foto s. 14, Sylvest Jensen s. 5 og s. 22, Gunner Larsen s 7, Gunvor Bjørn Møller s. 2 n og s. 9, Felix Noga s. 18 n, Ole Høegh Post s. 1, 3-4, 6, 15 ø, 16-17, 18 ø, 19-20, 23 ø og 24. Birthe Skovholm s. 10.